

Regionale impact brexit verschildt

Utrecht en Noord-Holland het meest gevoelig

Inhoud

Analyse

Intro: de brexit gevoeligheid van regio's in kaart. **3**

Over de regionale risico's

Utrecht en Noord-Holland meest gevoelig voor veranderingen in Britse vraag. **4**

Agrofood is het dominante exportproduct voor de meeste provincies. **5**

Over de regionale kansen

Goederenexport: regio's kunnen positie versterken ten koste van Britten **6**

Dienstenexport: concurrentiestrijd tussen de Randstad en het VK. **7**

Verdieping per provincie

Noord-Nederland het minst gevoelig voor brexit **8**

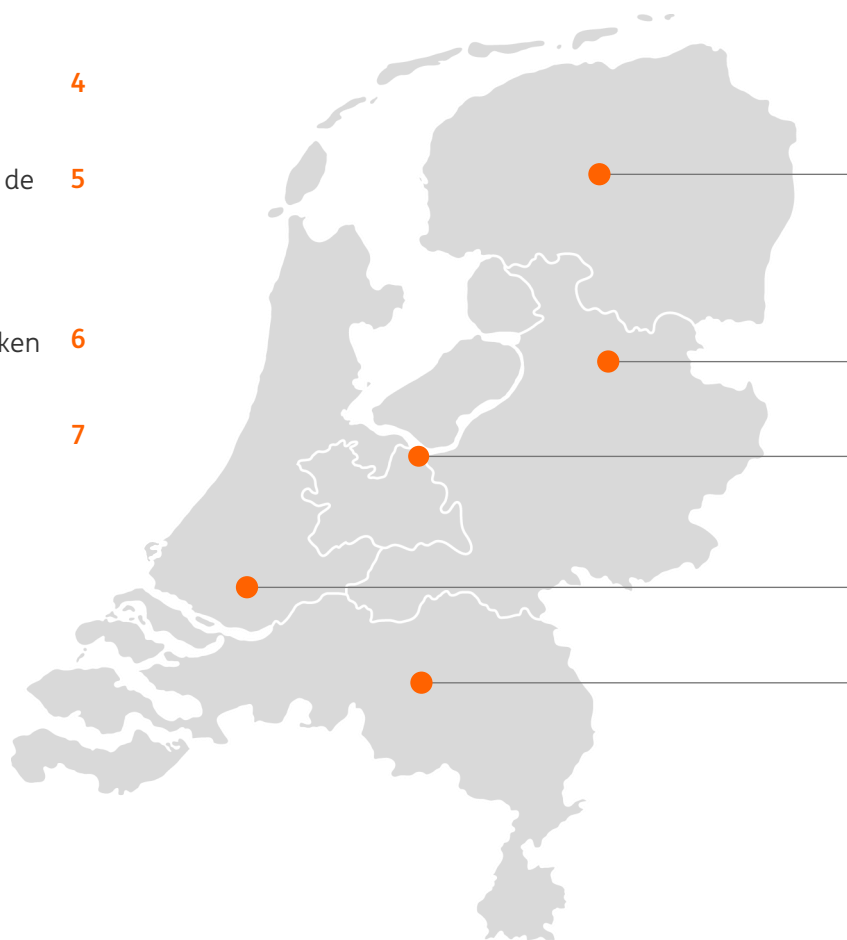
Selectieve aandacht voor brexit in Oost-Nederland **9**

Midden-Nederland: meer internationale vestiging kan regio te goede komen **10**

West-Nederland: overzeese 'buur' is belangrijke handelspartner **11**

Zuid-Nederland: anticiperen op een onzekere uitkomst **12**

Colofon **13**

De brexit gevoeligheid van regio's in kaart

Brexit begint en dat werkt door in de regio's

Met het in werking treden van de Artikel 50 procedure zijn de brexit-onderhandelingen officieel begonnen. Door de complexiteit van alle brexit dossiers wordt op korte termijn [nog weinig duidelijkheid verwacht](#) voor bedrijven en beleidsmakers. Wat vaststaat is dat handelscondities wijzigen, bedrijven locatiebeslissingen heroverwegen en Britse consumenten in hun portemonnee worden geraakt. De economische impact op de Nederlandse regio's is ongelijk verdeeld.

Eerste verkenning van gevoeligheid via de export

Deze publicatie neemt de export als uitgangspunt om de regionale gevoeligheid en de kansen na de Britse uittreding te tonen. Alle regio's dragen bij aan de export naar het VK, die goed is voor 3,7% van het inkomen van Nederland en circa 300.000 banen. Rond de 15.000 goederen- en 9.000 dienstexporteurs doen zaken met de Britten. Sinds het referendum merken zij dat hun producten en diensten voor Britse afnemers relatief duurder zijn geworden door de daling van het pond. Na uittreding kan de export geraakt worden door vraaguitval vanwege lagere economische groei, importheffingen en andere handelsbelemmeringen.

Nederlandse export richting VK is ruim € 55 miljard

Bron: CBS

Regionale brexit gevoeligheid hangt samen met

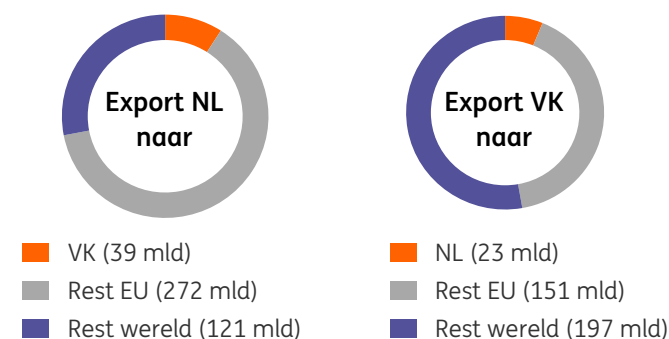
1. De mate waarin regionale export op het VK is gericht
Bedrijven in de ene provincie handelen relatief meer met het VK dan bedrijven uit de andere provincie. Op voorhand zijn de regio's met veel eigen export of wederuitvoer naar het VK gevoeliger.

2. De samenstelling van de regionale export
De regionale export naar het VK verschilt sterk in samenstelling en niet ieder exportproduct is even gevoelig voor vraaguitval. De importheffingen waar exporteurs mogelijk mee te maken krijgen, kunnen per product verschillen. Verder is de gevoeligheid van basisproducten (zoals bacon) kleiner dan van luxe producten (zoals bloemen).

3. De concurrentie met Britse bedrijven buiten het VK
Hoewel de Nederlandse export naar het VK na de brexit vooral de negatieve effecten ervaart, kan de export naar EU landen profiteren als het VK de Europese interne markt verlaat. Binnen en buiten de EU concurreren Nederlandse bedrijven met Britse exporteurs. Denk bijvoorbeeld aan VDL dat Mini's maakt in Born en concurreert met de Mini fabriek in Oxford. Na de brexit wordt de exportpositie van Nederlandse bedrijven ten opzichte van Britse binnen de EU (waarschijnlijk) sterker. Of Nederland qua export naar landen buiten de EU profiteert, hangt af van de handelsakkoorden die de Britten weten te sluiten. In de tussentijd profiteert Nederland van bestaande EU handelsverdragen met landen als Canada, Zwitserland en Zuid-Korea.

Nederland exporteert vooral naar de EU, het VK vooral naar de rest van de wereld

Goederenexport inclusief wederuitvoer 2016, in euro's

Bron: CBS, ONS

Export is niet de enige verbinding met het VK

Nast de export zijn de regio's economisch ook met het VK verbonden via:

1. De directe investeringen (FDI) van Britse bedrijven in Nederlandse regio's. In totaal gaat het om 84 miljard euro, exclusief bijzondere financiële instellingen (BFI's).
2. De bestedingen van Britse toeristen (1,5 miljard euro per jaar).
3. Inwoners met een Britse nationaliteit (in totaal 45.000)

Deze facetten zijn eerder [door het CBS](#) in kaart gebracht maar vallen buiten de focus van deze publicatie.

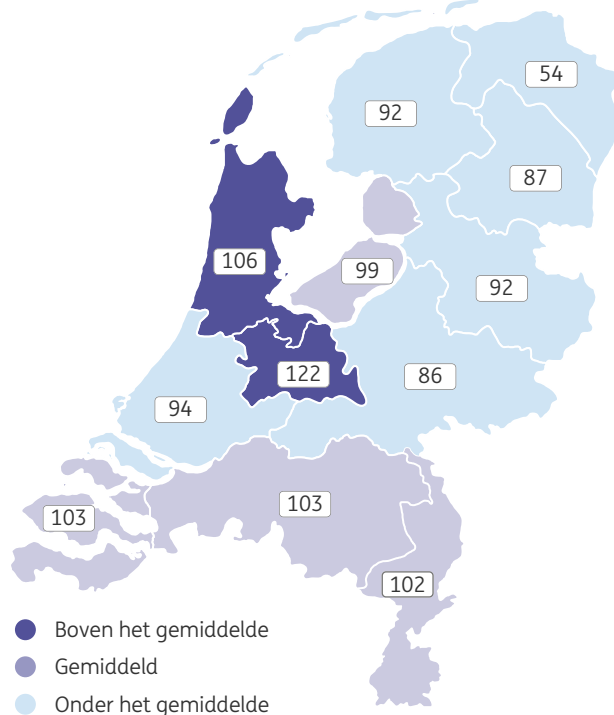
Utrecht en Noord-Holland meest gevoelig

Utrecht en Noord-Holland gevoeligst voor Brexit

Om de regionale impact van de Brexit te kunnen duiden is de Brexit gevoeligheidsindex samengesteld. Daaruit komt naar voren dat in Utrecht en Noord-Holland de verwachte negatieve impact van de Brexit relatief het grootst is. In de noordelijke en oostelijke provincies is die impact het kleinst.

Grote verschillen in Brexit gevoeligheid

Waarde op Brexit gevoeligheidsindex, NL = 100

Bron: ING Economisch Bureau op basis van cijfers CBS, de index is gebaseerd op een gewogen gemiddelde van de drie deelindexen.

1. Utrechtse export sterk op VK gericht

Goederenexporteurs in Utrecht zijn van alle provincies het meest op het VK gericht. Zij zetten ruim 8,5% van hun exportwaarde daar af. Voor exporteurs uit Friesland en Overijssel is de Britse markt met net geen 6% van hun afzet veel minder belangrijk. In absolute zin zijn Noord- en Zuid-Holland en Noord-Brabant de grootste exporteurs naar het VK.

2. Noord-Holland leidend in wederuitvoer naar VK

De bulk van de Nederlandse wederuitvoer loopt via de zeehavens. Groothandels in Noord- en Zuid-Holland zetten de toon en exporteren veel naar het VK. Voor Noord-Holland is de wederuitvoer naar het VK echter goed voor 15,4% van de totale regionale wederuitvoer terwijl dit voor Zuid-Holland 'slechts' 8,2% is. Doordat Noord-Holland ruim 25% van de totale wederuitvoer naar het VK levert, is in praktisch alle andere regio's behalve Utrecht de wederuitvoer niet bovenmatig op het VK gericht.

3. Exportsectoren belangrijkst voor Noord-Brabant en Zeeland

In regio's waar het exporterende bedrijfsleven een groot belang heeft in de economie worden de negatieve effecten van een Brexit naar verwachting sterker gevoeld. De economie van Noord-Brabant en Zeeland is het meest afhankelijk van exporterende sectoren, die van Gelderland het minst. De index toont het belang exclusief delfstoffenwinning (waaronder gas) en dat drukt de score van Groningen.

De Brexit gevoeligheidsindex

De index bestaat uit drie elementen die een indicatie geven van de regionale gevoeligheid van de export* voor de Brexit. Hoe hoger de score hoe gevoeliger.

1. Het aandeel van het VK in de **export van eigen producten** vanuit een provincie.
2. De **wederuitvoer** naar het VK ten opzichte van de totale wederuitvoer van een provincie.
3. Het regionale **belang van de exportsectoren** landbouw, industrie en groothandel.

* vanwege het ontbreken van data blijft regionale dienstenexport hier buiten beschouwing.

Scores van de provincies op de drie deelindexen

100 of hoger = bovengemiddeld, lager dan 100 = ondergemiddeld

	1. Eigen Export	2. Wederuitvoer	3. Belang export sectoren
Groningen	51*	62	50*
Friesland	86	96	100*
Drenthe	103*	52	100*
Overijssel	85	83	123
Flevoland	110	75	106
Gelderland	98	75	72
Utrecht	130	114	115
Noord-Holland	91	149	83
Zuid-Holland	104	79	91
Zeeland	111	63	140
Noord-Brabant	95	86	147
Limburg	103	85	125

Bron: ING Economisch Bureau op basis van cijfers CBS * exclusief olie/gas

Agrofood dominant in export naar VK

Meerderheid provincies exporteert vooral agrofood

Voor zeven van de twaalf provincies bestaat het grootste deel van de export naar het VK uit voeding en dranken. Dat is niet zo vreemd want het VK voorziet maar voor 60% in de eigen voedingsbehoefte. Bovendien is Nederland Europa's grootste agrofood exporteur. Gas is het belangrijkste Groningse exportproduct en dat is het ook richting de Britse markt. Voor Flevoland en Noord-Brabant zijn het machines en vervoermaterieel en bedrijven uit Overijssel en Limburg exporteren vooral industriële producten.

Export sterk gericht op Britse eindvraag

Ruim 90% van de totale toegevoegde waarde van de Nederlandse export is het gevolg van de Britse eindvraag. Een voorbeeld hiervan zijn de bloemen die de Britse consument in de supermarkt koopt. Nederlandse exporteurs die leveren aan Britse eindgebruikers zijn na de brexit gevoelig voor importheffingen, handelsbelemmeringen én afkoeling van de Britse vraag.

Toelevering aan Britse export minder gevoelig

Iets minder dan 10% van wat Nederland aan de export verdient komt door Britse bedrijven die producten inkopen en verwerken om vervolgens zelf weer te exporteren. Dat gebeurt bijvoorbeeld met auto-onderdelen of cacao-producten. Vooral Nederlandse producenten in de metaal, chemie en auto-industrie leveren relatief veel van dit soort halffabricaten aan Britse exporteurs. Ook voor deze bedrijven is de brexit relevant. Omdat hun producten uiteindelijk bedoeld zijn voor consumenten buiten het VK zijn zij niet gevoelig voor Britse vraaguitval.

Export sinds brexit referendum licht gegroeid

Sinds het Britse 'Leave' is de waarde van de Nederlandse export naar het VK licht gegroeid. De Britse economie groeit, maar doordat de inflatie oploopt worden Europese producten relatief duurder. Vooral exporteurs in bedrijfstakken die sterk op het VK zijn gericht zullen het nieuws rondom brexit op de voet volgen. De ontwikkeling van de exportwaarde van producten die sterk op het VK zijn gericht volgt vooralsnog geen duidelijke lijn. Zo is de export van vrachtwagens en buizen sinds medio 2016 fors teruggelopen, de export van vlees en elektrische energie is juist gestegen.

Wat betekenen eventuele exportbeperkingen voor specifieke producten?

Of er na de brexit wel of geen handelsverdrag tussen de EU en het VK ligt, is van groot belang voor de mate waarin exportbeperkingen zich gaan laten gelden. Het zal naar onze inschatting lastig worden om binnen twee jaar een handelsakkoord te sluiten. Een transitieperiode kan dan ook nodig blijken. Is er op het moment van uittreding (nog) geen handelsakkoord of overeenstemming over de transitie dan gaan hoogstwaarschijnlijk de importtarieven van de WTO gelden. In dat geval gaan vooral voor voedingsproducten (zoals zuivel, snoepgoed en dranken) flinke invoerheffingen gelden.

Ontwikkeling van export van sterk op het VK gerichte producten laat gemengd beeld zien

Type exportproduct	Omvang export in miljoen euro	Belang van VK voor totale export	Ontwikkeling export sinds referendum
Vrachtwagens, kranen en hulpvoertuigen	568	21%	↘
Gedroogd, gerookt en gezouten vlees (o.a. bacon)	305	42%	↗
Buizen, profielen van ijzer/staal	292	18%	↘
Elektrische energie	282	40%	↗
Vloerbedekking, tafellleden	241	24%	→
Alcoholvrije dranken	217	21%	→
Totaal	39.287	9%	↗

Bron: CBS

Regio's kunnen export versterken ten koste van Britten

Britse goederenexport naar EU is 175 miljard

Het VK exporteert voor 175 miljard euro naar de EU waarvan 23 miljard naar Nederland gaat. In iedere groep van exportproducten is de Nederlandse export naar de EU groter dan die van het VK (mede dankzij wederuitvoer). Het VK is meer gericht op de handel met landen buiten de EU. Lukt het de Britten om met die landen betere handelsakkoorden te sluiten dan biedt dat hen veel extra handelspotentie. Dit kan echter nog jaren duren.

Brits exportpakket meer gericht op chemie

In vergelijking met Nederland bestaat het Britse exportpakket voor een relatief groot deel uit chemie (o.a. oliën voor cosmetica, zeep, geneesmiddelen), machines (o.a. motoren voor voertuigen), transportmiddelen (auto's) en andere industriële producten (o.a. kleding).

Britse export naar de EU overlapt met specialisatie Nederlandse regio's

Per categorie, in miljard euro, 2016

	Britse export naar EU	Britse export buiten EU	Grootste kans op substitutie door bedrijven uit
Agrofood	15,9	10,3	Zeeland, Friesland, Utrecht, Noord-Brabant
Energie (o.a. gas)	16,5	7,2	Groningen
Chemie	34,8	29,6	Rijnmond, Zeeland, Limburg
Maakindustrie (bouwmaterialen, rubber, kunststof en metaal)	39,2	36,5	Noord-Brabant, Limburg, Overijssel
Hightech Maakindustrie (machines en transportmiddelen)	68,5	92,2	Noord-Brabant, Overijssel
Totaal	175,7*	194,4*	

Bron: Eurostat *deze totalen wijken af van de cijfers uit de ONS database

Kansen voor de provincies

1. Substitutie door verslechtering van de Britse concurrentiepositie

Het CBS [stelt](#) dat het VK geen grote concurrent is van Nederland op exportgebied. In de praktijk komen Nederlandse en Britse bedrijven elkaar wel degelijk tegen (voorbeelden zijn gas, aardolieproducten, geneesmiddelen, toeleveranciers in de offshore olie/gas en wind, foodprocessing machines, chemie, staalproducten en vliegtuigonderdelen). Wanneer de Brexit leidt tot onderlinge importheffingen is het goed denkbaar dat Nederlandse bedrijven hun positie ten opzichte van Britse bedrijven binnen de EU versterken. Voor Europese afnemers wordt een Mini of een DAF-truck uit Nederland op dat moment relatief aantrekkelijker dan een exemplaar uit een Britse fabriek.

Industrie in Brabant en Overijssel kansrijk

Een eerste inschatting op basis van de samenstelling van het exportpakket en de regionaal economische specialisatie laat zien dat onder andere Brabant en Overijssel kansrijk zijn om een deel van de Britse goederenexport richting de EU over te nemen. De sterke positie van Twente en Oost-Brabant in de **machinebouw en transportmiddelenindustrie** biedt een goede uitgangspunt.

Ook de **chemie** is een belangrijke exportsector voor de Britten. Als die sector verzwakt kan de bedrijvigheid in de Rijnmond, Zeeland en Limburg profiteren voor zover de productielocaties in deze provincies ook substituten voor Britse producten maken. Het VK is weliswaar geen grote **agrofood** exporteur maar Britse agrofood bedrijven worden waarschijnlijk hard geraakt bij een brexit stelt [BMI Research](#). Zuivel, pluimvee, snoepgoed, koffie en chocola zijn agroproducten die Nederland en het VK beide exporteren. Provincies met een agrofood specialisatie, zoals Friesland en Noord-Brabant kunnen hiervan profiteren.

2. Aantrekken van in VK gevestigde bedrijven

Invest in Holland stelt: "You can't beat our location. We're no island. We're on the continent, close to Europe's 500 million consumers". Met die boodschap kunnen regionale overheden, makelaars en adviseurs de boer op om in het VK gevestigde bedrijven aan te trekken en te zorgen dat bedrijven die een Britse vestiging overwegen naar Nederland uitwijken. De onderlinge concurrentiestrijd tussen regio's wordt in aanloop naar de brexit ongetwijfeld heftiger. Specifieke regionale troefkaarten (zie pagina 8-12) maken dat de Nederlandse regio's deels complementair aan elkaar zijn in die strijd.

Concurrentiestrijd tussen Randstad en het VK

Britse dienstexport naar EU is 100 miljard

De totale dienstexport van het VK naar de EU is ruim 100 miljard euro, op een totaal van 275 miljard euro. Ter vergelijking: de Nederlandse dienstexport is 159 miljard euro (waarvan 88 miljard EU). Nederland en het VK zijn belangrijke afnemers van elkaars diensten, ook omdat de diensten deels samenhangen met fysieke goederenstromen en directe investeringen. De Britse financiële dienstverlening, informatiediensten en consultancy zijn internationaal toonaangevend. Het VK heeft qua diensten veel te verliezen en er is hen veel aan gelegen om voor dienstverleners aantrekkelijk te blijven.

Financiële sector domineert Britse dienstexport

Binnen de Britse export vormen financiële diensten (bijvoorbeeld van banken, verzekeraars, pensioenbeheerders) de hoofdmoot. Andere voorbeelden zijn touroperators, telecombedrijven, vliegmaatschappijen en hotelketens. Consultancy en ingenieursdiensten zijn voorbeelden van overige diensten.

Export financiële diensten is ruim 30 miljard euro

Omvang van de export in 2016, in miljard euro

Type diensten	Export naar EU	Belang in export
Transport	13,6	12%
Reizen en vrije tijd	17,9	16%
Financieel	31,9	29%
Intellectueel eigendom	4,9	5%
Telecom & ICT	8,4	8%
Overige diensten	29,6	27%
Totaal	108,7	100%

Dienstexport in beweging

Net als voor goederen zijn er voor Nederland als diensteneconomie evengoed kansen om een deel van de Britse dienstexport richting de EU over te nemen. Via:

1. Het zelf gaan uitvoeren van dienstenactiviteiten die nu door Britse bedrijven worden geleverd
2. Het aantrekken van de (Europese) vestigingen van in het VK gevestigde dienstverleners.

Onder andere vanwege de bestaande relaties beschikt Nederland over een goede basis ten opzichte van andere EU landen voor het aantrekken van Britse bedrijven. De totale investeringen van Britse bedrijven, zoals Vodafone, Easyjet en British Telecom in Nederland bedragen 84 miljard euro. De Britten zijn daarmee de 3e buitenlandse investeerder in ons land (na Luxemburg en de VS).

Regionale kansen geconcentreerd in de Randstad

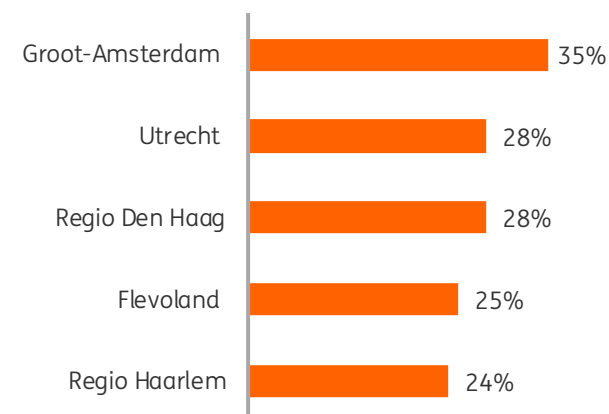
De Nederlandse dienstexport heeft een ander profiel dan de Britse. Meer dan in het VK zijn exporterende dienstverleners met name te vinden in de ICT, transport en techniek (ruim 50%). Het overhevelen van Britse dienstenactiviteiten is door de samenhang met de betrokken mensen en hun netwerk niet eenvoudig. Op een gebied als bijvoorbeeld de advocatuur kunnen zich wel degelijk kansen voordoen. Als dienstverleners vanuit het VK naar Nederland verplaatsen dan is het, gezien de aard van het werk en bestaande specialisaties, het meest voor de hand liggend dat vooral de Randstad profiteert. Hier bevindt zich al de grootste concentratie van internationaal opererende dienstverleners.

Troefkaarten van de Randstad

Voor bedrijven die een Europees alternatief voor het VK zoeken biedt de Randstad belangrijke voordelen. Een belangrijke troef is de digitale infrastructuur die van hoge kwaliteit is en voor snel internet zorgt. Daarnaast zijn de kosten van levensonderhoud in Nederlandse steden relatief laag. Toch is de internationale concurrentie vanuit met name Ierland, Duitsland en in minder mate ook België en Luxemburg sterk. Beloningsregels en de versoering van het gunstige fiscale klimaat worden internationaal als minpunten ervaren.

Randstad regio's kennen grootste aandeel dienstverlening

Aandeel van financiële en zakelijke diensten in regionale economie, Nederland: 22%, 2015

Noorden het minst gevoelig voor de brexit

Groningen

Exclusief gas is Groningen minst brexit gevoelig

Exclusief gas is de provincie Groningen het minst gevoelig voor de brexit. De Groningse export gaat slechts voor 3,5% naar het VK, landelijk het laagste aandeel. Ook is de regionale wederuitvoer niet bovenmatig op de Britten gericht en is het belang van exporterende sectoren als landbouw, industrie en groothandel voor de economie relatief gering.

Impact lager gasplafond groter dan vraaguitval VK

De gasexport kent een eigen dynamiek en is daardoor niet meegenomen in de berekening van de brexit gevoeligheid index. Gas is echter wel de belangrijkste pijler in de handelsrelaties tussen Groningen en de Britten. In 2015 betrof 60% van de export naar het VK gas uit eigen bodem. Daarnaast importeren de Britten gas uit andere landen, deels gebruikmakend van Nederlandse gasinfrastructuur. Na de brexit blijft de Britse vraag aanwezig want gas is een belangrijk onderdeel van de energiebehoefte. De verwachting is dan ook dat het verlaagde plafond voor de gasproductie ingrijpender is voor de Groningse economie dan de brexit.

Friesland

Geringe schade brexit voor Friese export

De Friese export naar het VK is slechts iets meer dan 1% van alle Nederlandse uitvoer naar de Britten. Friese exporteurs zijn net als Groningse minder gevoelig voor de brexit dan gemiddeld. Nog geen 6% van hun uitvoer gaat naar het VK, waar dat voor Nederlandse producten als totaal bijna 8% is. Ook de wederuitvoer vanuit Friesland is niet

bovenmatig op Groot-Brittannië gericht. Wel is Friesland economisch sterker afhankelijk van exportgerichte sectoren. Via die weg doet onrust in exportmarkten zich bovengemiddeld voelen.

Agrofood meest blootgesteld aan brexit

Ruim de helft van het Friese uitvoerpakket naar het VK bestaat uit agrofood producten zoals zuivel en aardappels. Daarmee is de Friese export van alle provincies het meest op food gericht. Het risico op importheffingen, extra douanecontroles en extra regels voor inspecties in productieketens maakt de brexit voor Friese agrofood exporteurs (zoals pootaardappelenhandelaar HZPC) een factor om rekening mee te houden. Geruststellend is dat Friese agrofood producten wereldwijd gretig aftrek vinden waardoor veel bedrijven een goede spreiding kennen qua afzetmarkten.

Drenthe

Weinig schokgevoelig voor brexit

Drenthe is de provincie die in absolute zin het minste uitvoert naar het VK. Het Drentse exportpakket is qua samenstelling en afzetlanden redelijk evenwichtig samengesteld. Wel exporteert men verhoudingsgewijs iets meer eigen product naar het VK dan Nederland als geheel. De wederuitvoer naar het VK is erg laag, wat gezien de ligging niet heel verassend is. De biochemie en de kunstvezelindustrie zijn belangrijke sectoren. Drenthe kent hierin diverse grote exporterende bedrijven, zoals DSM en Teijin Aramid. Chemische en industriële producten worden dan ook bovengemiddeld vaak uitgevoerd naar het VK. Samen vormen deze producten de helft van de goederenexport.

Kansen voor Drentse industrie

Hoewel de toegang tot de Britse markt voor Drentse bedrijven wellicht lastiger wordt, lonken er in de EU kansen bij een Britse uittreding. De Britse chemie en industrie zijn voor hun afzet sterk op de EU gericht. Dat maakt dat Drentse bedrijven kunnen profiteren van de verslechterde afzetpositie van Britse concurrenten.

Noord-Nederland: één voor allen en allen voor één

Wil het Noorden een vuist maken en ook bedrijfsactiviteiten uit het VK aantrekken dan is een gezamenlijke strategie van beleidsmakers en bedrijfsleven geen overbodige luxe. Het meest kansrijk lijken activiteiten rondom energie en food. Daarbij kan onder andere vertrouwen worden geput uit de leidende positie die het virtuele gashandelsplatform TTF heeft opgebouwd (deels ten koste van het Britse NBP) en het succesvol aantrekken van investeringen in de zuivelindustrie.

Het exportpakket van Noord-Nederland

Belang per productgroep in de regionale export naar het VK, eigen makelij 2015

	Groningen	Friesland	Drenthe
Agrofood	13%	53%	38%
Grondstoffen en minerale brandstoffen	61%	1%	7%
Chemie	10%	8%	24%
Machines en vervoermaterieel	1%	22%	6%
Industriële producten	15%	17%	25%
Totaal	100%	100%	100%

Bron: CBS

Selectieve aandacht voor brexit in Oost-Nederland

Gelderland

Weinig risico's door brexit

Van de twaalf Nederlandse provincies is alleen Groningen minder gevoelig voor een brexit dan Gelderland. In economisch opzicht heeft de provincie daardoor weinig te vrezen. De oorzaken hiervan zijn de geringe wederuitvoer naar het VK en de verhoudingsgewijs bescheiden rol van exporterende sectoren voor de Gelderse economie. De pijn die zich voordoet in het geval van vraaguitval en handelsbelemmeringen zit met name in de agrofood en loopt via bedrijven die handelen in bijvoorbeeld peren, veevoer en eieren en via toeleveranciers aan de Britse landbouwsector.

Groeimotor export Veluwe en Rivierenland valt weg

De waarde van de Gelderse export naar het VK was in 2015 gelijk aan 2008, terwijl de totale Gelderse uitvoer in deze periode met 18% steeg. Het Britse exportaandeel daalde daardoor van 10% naar ruim 8%. Binnen Gelderland lieten de Veluwe en Rivierenland wel een exportgroei naar het VK zien van 17% respectievelijk 27%. Voor Rivierenland hangt dat onder andere samen met de sterke groei van de perenexport en het feit dat het VK de belangrijkste afnemer is.

Kansen door meer foodproductie op Britse bodem?

Als het zover komt dat er vanaf 2019 importtarieven gaan gelden voor agrofoodproducten dan zal lokale productie in het VK een aantrekkelijker alternatief worden. Voor Gelderse bedrijven zijn er in dat geval kansen om de benodigde techniek te exporteren of zelf internationaal te vestigen om in de groeiende Britse voedingsbehoefte te voorzien.

Overijssel

Overijssel niet bovenmatig op VK gericht

Voor het bedrijfsleven in Overijssel zijn de Britten één van de vele handelspartners. Traditioneel zijn exporteurs sterk gericht op Duitsland. Het belang van het VK voor de regionale export van eigen producten is circa 6% en daarmee iets kleiner dan het belang van de VS. Het relatief kleine aandeel van het VK als exportbestemming leidt tot een lage regionale brexitgevoeligheid. Exporterende sectoren zijn echter wel bepalend voor de regionale economie.

Brits exportpakket evenwichtig verdeeld

In Overijssel valt op dat het exportpakket naar het VK heel evenwichtig is verdeeld over de verschillende sectoren. De pijn die exporteurs bij een uittreding lijden wordt daardoor gedeeld. Voorbeelden van exportproducten uit de regio zijn vrachtwagenonderdelen en producten uit de chemie. Anders dan in veel andere regio's ligt de waarde van de wederuitvoer naar de Britten hoger dan die van de eigen export. Dat is in dit geval niet ongunstig want aan iedere euro eigen export verdient Nederland relatief meer dan aan een euro wederuitvoer.

Brexit kans om business van Britten af te snoepen

Het sterke profiel van Overijssel op het gebied van maakindustrie en hightech is een troefkaart in de strijd om het aantrekken van in het VK gevestigde industriële activiteiten. De Britse connecties van regionale bedrijven zoals Ten Cate, Akzo Nobel, Urenco en VolkerWessels kunnen helpen om deuren te openen en de voordelen van het regionale vestigingsklimaat te benadrukken. Daarnaast opent de Britse uittreding mogelijkheden voor regionale bedrijven in industriële toeleverketens om hun positie ten opzichte van Britse concurrenten te versterken.

Het exportpakket van Oost-Nederland

Belang per productgroep in de regionale export naar het VK, eigen makelij 2015

	Overijssel	Gelderland
Agrofood	17%	48%
Grondstoffen en minerale brandstoffen	19%	4%
Chemie	25%	7%
Machines en vervoermaterieel	14%	15%
Industriële producten	26%	26%
Totaal	100%	100%

Bron: CBS

Midden-Nederland: meer internationale vestiging kan regio's ten goede komen

Utrecht

Utrecht meest gevoelig voor een brexit

Utrecht scoort bovengemiddeld op de brexit gevoeligheidsindex voor goederenexport en is daarmee de meest gevoelige provincie voor een brexit. Ondanks de sterk aanwezige diensteneconomie heeft de provincie eveneens bovengemiddelde activiteiten in de industrie en groothandel. Na Groot-Amsterdam (3.000 vestigingen) en Groot-Rijnmond (2.550 vestigingen) heeft Utrecht dan ook de meeste exporterende vestigingen richting het VK (2.150 vestigingen). Het VK is daarmee een belangrijke markt voor de provincie.

Agrofood grootste exportsector

De belangrijkste producten die vanuit Utrecht naar het VK worden geëxporteerd zijn te vinden in sectoren als agrofood (waaronder zuivel, koffie, vis en pluimvee), machines en vervoermaterieel en industriële producten. Er zijn een aantal grote bedrijven, of vestigingen daarvan, in Utrecht gevestigd die hier hun aandeel in leveren, zoals zuivelgigant Friesland Campina, sauzenfabrikant Remia en handelsconcern SHV (Mammoet, Nutreco).

Brexit biedt vooral kansen in de dienstensector

Brexit biedt voor Utrecht kansen om het potentieel van de dienstensector verder te vergroten. Nu al komt ruim een derde van alle bedrijfsvestigingen in Utrecht voor rekening van de zakelijke dienstverlening. Met de hoogopgeleide beroepsbevolking kunnen Utrechtse bedrijven zich in de specialistische dienstverlening, zoals softwareontwikkeling en ingenieursbureaus, verder ontwikkelen, ook op internationaal vlak.

Samen optrekken met Amsterdam

Daarnaast kan Utrecht zich, eventueel in samenwerking met Amsterdam, in de strijd mengen voor het aantrekken van internationale dienstverleners. Niet alleen Amsterdam, maar ook Utrecht is vanwege de centrale ligging, de hoogopgeleide bevolking en goede infrastructuur een aantrekkelijke provincie voor internationale dienstverleners die zich op het Europese vasteland willen vestigen.

Flevoland

Ook kleinste exporteur kent brexitgevoeligheid

Flevoland is met een landelijk aandeel van slechts 1,7% de kleinste exporteur naar het VK. Toch laat de Britse uittreding het regionale bedrijfsleven niet onaangeroerd. Zo'n 7,5% van de export van Flevoland heeft een Britse bestemming. Het zijn met name exporterende bedrijven in de agrarische sector en industrie die een uittreding zullen merken. Ook de vissers in Urk zullen waarschijnlijk last krijgen doordat Britse vissers meer kunnen gaan vangen. Het overgrote deel van de bedrijven in Flevoland is echter nationaal gericht en voelt de brexit niet direct.

Vooral industriële en agrarische producten naar VK

De export naar het VK concentreert zich vooral rond machines (waaronder industriële onderdelen) en agrifood (bij elkaar goed voor een aandeel van 77%). Een voorbeeld is het in Almere gevestigde Mitsubishi Turbocharger and Engine, dat toeleverancier is aan de Europese automotive industrie en scheepsbouw. Daarnaast zijn er vele agrarische exporteurs in de akkerbouw die de Britse markt bedienen.

Individuele kansen in export en op de arbeidsmarkt

Er zullen in Flevoland naar verwachting niet direct grote kansen ontstaan doordat bedrijven de rol van Britse exporteurs kunnen overnemen. Wel faciliteert de nieuwe containerterminal aan de Flevokust export over het water beter, wat bijvoorbeeld gunstig is voor de bij Agrico aangesloten aardappeltelers uit de Noordoostpolder. Ook kan de provincie een graantje meepikken als meer internationaal actieve bedrijven voor het nabijgelegen Amsterdam kiezen. De arbeidsmarkt is immers sterk op de hoofdstad gericht.

Het exportpakket van Utrecht en Flevoland

Belang per productgroep in de regionale export naar het VK, eigen makelij 2015

	Utrecht	Flevoland
Agrofood	42%	27%
Grondstoffen en minerale brandstoffen	1%	1%
Chemie	8%	14%
Machines en vervoermaterieel	27%	50%
Industriële producten	23%	8%
Totaal	100%	100%

Bron: CBS

Overzeese ‘buur’ belangrijke handelspartner voor kustprovincies

Noord-Holland

Grootste exporteur, op één na brexitgevoeligst

Met een aandeel van ruim 25% in de landelijke export is Noord-Holland de grootste exporteur naar het VK. Dit is 10% van wat bedrijven in de regio totaal exporteren. Dat de brexitgevoeligheid toch niet opvallend groot is, komt door de grote vertegenwoordiging van minder exportafhankelijke dienstverleners. Veel kleine en middelgrote industriële multinationals doen zaken in het VK, zoals een bedrijf als HGG uit Wieringermeer. Een ander cluster dat een brexit voelt is de sierteelt. De Kop van Noord-Holland is wereldwijd het grootste aaneengeschakelde bloementeelgebied en bloemen (zoals chrysanthen) behoren tot de belangrijkste regionale exportproducten. Ook in Aalsmeer, rondom veiling Flora Holland, zijn veel exporteurs te vinden.

Noord-Holland blinkt uit in wederuitvoer naar VK

Vooral de Noord-Hollandse wederuitvoer naar het VK springt eruit. Zo'n tweederde van de totale export van ongeveer € 8 miljard bestaat uit ingevoerde producten die na opslag, herverpakking of kleine bewerking naar het VK gaan. De ligging van de provincie aan zee speelt hierbij een belangrijke rol. Zo telt de regio veel internationale groothandels en heeft de Amsterdamse haven veel 'lijnen' met het VK. Daarbij vervult de cacaohandel, die sterk geconcentreerd is in de regio een belangrijke rol in de levering aan chocoladefabrikanten als Nestlé (York) en Cadbury (Bournville). Ook de suikerverwerkende- en food industrie met bedrijven in vooral de Zaanstreek, maar ook in Heerhugowaard en Enkhuisen levert veel aan Britse supermarktketens zoals Tesco.

Amsterdam op de kaart als vestigingsstad

Met de heroriëntatie van internationale dienstverleners, is Amsterdam bij een brexit in beeld als alternatieve vestigingsplaats. Eenvoudig is het verleiden van bedrijven echter niet en het aantrekken kost tijd. Amsterdam heeft met een innovatief klimaat, een hoogwaardige digitale infrastructuur en een goed leefklimaat sterke vestigingsplaatsvoordelen, maar steden als Dublin en Frankfurt gooien ook hoge ogen en lijken populair. Bovendien staat het fiscale klimaat in Nederland onder druk en blijft Londen een wereldwijde metropool waar schaalgrootte en kruisbestuiving zich sterker voordoen. Er zijn kansen om bedrijven in de financiële dienstverlening aan te trekken (zoals eerder de Japanse banken Mizuho en MUFG), maar Amsterdam is mogelijk het meest aantrekkelijk voor dienstverleners in de fintech, ICT- en mediasector.

Zuid-Holland

Vooral Westland en Rijnmond brexitgevoelig

Zuid-Holland is met een aandeel van 20% naar omzet gemeten de tweede exporteur naar het VK. De diversiteit en omvang van de export zorgen er niettemin voor dat de regionale economie minder brexitgevoelig is dan gemiddeld. Dit geldt echter niet voor alle regio's. Waar de effecten in de noordelijke helft met bestuurscentrum Den Haag en onderwijs- en zorgstad Leiden beperkt zijn, is de impact voor havenregio Groot-Rijnmond en de tuinbouw in het Westland een stuk groter.

Zuid-Holland voedt het VK

In Groot-Rijnmond hebben veel bedrijven Britse afnemers. Zo leveren de raffinaderijen in de Rotterdamse haven (waaronder die van BP) aan relaties in het VK en dit geldt ook voor verschillende chemische bedrijven. Exporteurs in de agrofood nemen met 35% echter het grootste deel voor hun rekening. Het Westland telt vele exporteurs van bloemen, groente en fruit en aanverwante dienstverleners met belangen in het VK. Voorbeelden zijn handelshuis The Greenery en de logistieke dienstverleners in samenwerkingsverband DailyFresh dat dagelijks Engelse bestellingen belevt. Door de gatewayfunctie en het specifieke roll on/roll off vervoer zijn er ook verschillende 'ferry-specialisten'. Voor deze logistieke bedrijven biedt een brexit ook kansen, want bij herinvoering van grenzen kunnen zij de douaneformaliteiten voor klanten verzorgen. Voor de aanwezige chemie ontstaan door de verslechterde positie van Britse exporteurs mogelijk nieuwe kansen.

Het exportpakket van Noord- en Zuid-Holland

Belang per productgroep in de regionale export naar het VK, eigen makelij 2015

	Noord-Holland	Zuid-Holland
Agrofood	27%	35%
Grondstoffen en minerale brandstoffen	10%	29%
Chemie	14%	19%
Machines en vervoermaterieel	23%	10%
Industriële producten	25%	7%
Totaal	100%	100%

Bron: CBS

Zuid-Nederland: anticiperen op onzekere uitkomst

Zeeland

Brexit een issue vanwege voeding en chemie

Bijna 8% van de export van in Zeeland geproduceerde goederen is bestemd voor het VK (NL 6,9%). Voeding (uien, aardappelen) en chemie (Dow Chemical) zijn binnen het exportpakket dominant en vertegenwoordigen 80% van het totaal. Ondanks de Zeeuwse ligging is de wederuitvoer naar het VK relatief klein en juist bovengemiddeld op Duitsland en België gericht. Het belang van exportsectoren voor de Zeeuwse economie is groot. Hoewel de totale score op onze index gemiddeld is, is extra alertheid op zijn plaats. De beperkte omvang van de regionale economie maakt deze namelijk vatbaarder voor externe factoren.

Kansen voor Zeeland: brexit strijd on- en offshore

De Britse chemie is sterk gericht op de EU en voor die bedrijfstak heeft de brexit grote gevolgen. Dat is wellicht gunstig voor de positie van het Zeeuwse chemiecluster, hoewel bijvoorbeeld de activiteiten van Dow in Terneuzen en de Britse productielocaties verschillen. Ook op de concurrentiepositie van de offshore-activiteiten van de Zeeuwse en Britse havens is er impact. Dan gaat het vooral om de kansen aan beide zijden voor de constructie van windparken en de ontmanteling van gedateerde olie- en gasinstallaties. Het ligt niet voor de hand dat er door de brexit veel activiteit van agrofoodproductie of zakelijke diensten zal verschuiven. Zeeland is sterk in agrofood, maar niet heel sterk in de producten die het VK naar de EU exporteert (zoals vlees, zuivel, dranken) en het aantal internationaal opererende dienstverleners in de provincie is beperkt.

Noord-Brabant

Veel Brabantse producten vinden hun weg naar VK

De totale Brabantse export en wederuitvoer zijn niet bovenmatig op het VK gericht. Export is echter wel een belangrijke motor voor de regionale economie en daardoor schatten we de Brabantse brexitgevoeligheid in als gemiddeld. 30% van exportwaarde naar het VK betreft machines en vervoermiddelen en 30% bestaat uit voeding en dranken (zoals vlees, snoepgoed en bier). Veel Brabantse foodproducenten volgen de Britse ontwikkelingen op de voet. Vooral omdat de Britten ruim 15% van onze totale vleesexport afnemen en nieuwe handelsafspraken zeer nadelig uit kunnen pakken voor de importtarieven op voedselproducten.

Brabant versus Britain in de industrie

De Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij stelt dat de Brexit leidt tot onzekerheid in de markt voor buitenlandse investeringen. Als vestigingslocatie biedt Brabant momenteel echter veel meer zekerheid dan 'Great-Britain'. Gezien de Brabantse specialisatie in machines en transportmiddelen liggen er kansen om in het VK gevestigde bedrijfsactiviteiten op dat vlak aan te trekken. Ook kunnen Brabantse industriële exporteurs binnen de EU marktaandeel van de Britten afsnoepen.

Limburg

Brexit gevoeligheid van Limburg is gemiddeld

Naar onze inschatting is de Limburgse gevoeligheid voor de brexit gemiddeld. Het aandeel van de eigen Limburgse export naar het VK ligt rond het landelijk gemiddelde. Van de totale exportwaarde betreft 70% industriële producten

(o.a. funderingen van windmolens) en chemie. De wederuitvoer naar de Britten is relatief klein en voor handelsbedrijven zijn de Belgische en Duitse markt leidend. Onzekerheden op exportgebied laten zich in Limburg sterker voelen dan elders omdat een groot deel van de economie afhangt van de internationale handel.

Brexit een boost voor Born?

Vanaf de zomer werken er meer mensen aan de productie van Mini's (en de BMW X1) in Born dan in Oxford. En er zit wellicht meer in het vat. BMW maakt naar verwachting eind 2017 de productielocatie van de nieuwe elektrische Mini bekend. De strijd tussen productie in het VK, in Duitsland of in Born is nog open. Ook de Britse chemie kan na de brexit Europese klanten verliezen aan het chemiecluster in Limburg. De concurrentiestrijd is echter stevig want bijvoorbeeld Sabic heeft recent fors geïnvesteerd in zijn Britse locatie aan de Teesside. De kans dat Britse dienstverleners uitwijken naar Limburg is zeer klein. Voor hen is de Randstad een meer voor de hand liggende keuze.

Het exportpakket van Zuid-Nederland

Belang per productgroep in de regionale export naar het VK, eigen makelij 2015

	Zeeland	Noord-Brabant	Limburg
Agrofood	42%	30%	16%
Grondstoffen en minerale brandstoffen	1%	5%	3%
Chemie	38%	18%	30%
Machines en vervoermaterieel	6%	31%	9%
Industriële producten	13%	16%	41%
Totaal	100%	100%	100%

Bron: CBS

Meer weten?

Kijk op ing.nl/kennis en volg ons op [Twitter](#)

Of neem contact op met:

Henk van den Brink Regio-econoom Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel en Gelderland
06 1930 3153

Katinka Jongkind Regio-econoom Utrecht
06 8364 9876

Rico Luman Regio-econoom Noord- en Zuid-Holland en Flevoland
06 8364 8954

Thijs Geijer Regio-econoom Zeeland, Noord-Brabant en Limburg
06 1337 9743

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichthouders aan de uit oefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. Deze publicatie is louter informatief en mag niet worden beschouwd als advies. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. De tekst is afgesloten op 12 mei 2017

Toelichting gebruikte data en uitgangspunten

Regionale exportdata zijn niet volledig dus niet gelijk aan totale export

De basis voor de analyse zijn de regionale exportstatistieken van het CBS. Met gegevens over de locatie van bedrijfsvestigingen wordt de export toegerekend aan provincies. Van ruim 20% van de export van in Nederland geproduceerde goederen is echter niet bekend vanuit welke provincie de export plaatsvindt. Dit deel blijft daardoor buiten beschouwing in de analyse.

De regionale export cijfers onderschatten het uiteindelijke belang van het VK

De CBS data voor Nederland wijzen op een hoger belang voor het VK dan uit de regionale exportcijfers blijkt. Ook tonen [eerdere analyses van ING](#) aan dat het Verenigd Koninkrijk op basis van de toegevoegde waarde en finale bestemming een belangrijkere handelspartner voor Nederland is dan vaak wordt aangenomen. Onze inschatting is dat de mate waarin de regio's op het VK zijn gericht hoger is dan uit de gepresenteerde cijfers blijkt.